

TOPOARELE PERFORATE DIN CADRUL CULTURII CRIȘ DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

de NICOLAE URSULESCU

Stabilirea criteriilor și a momentelor de evoluție a unei civilizații materiale a suscitat întotdeauna numeroase discuții, avîndu-se în vedere, uneori, puțînatatea dovezilor arheologice, alteori ambiguitatea lor. În mod ideal evoluția ar trebui să fie urmărită pe baza progresului general înregistrat de ansamblul unei culturi, dar, în fapt, se au în vedere doar unele categorii mai limitate în care ritmul de schimbare este mai rapid.

Pentru societățile a căror existență s-a plasat după inventarea modului de producere a ceramicii, aceasta (ceramica) devine un indice tipologico-stilistic de prim rang, pe baza căruia se încearcă delimitarea momentelor de evoluție a comunităților respective. Într-adevăr, avantajele sînt foarte mari, dar, în cadrul factorilor multipli care determină mutațiile într-o societate, ceramica reprezintă doar un reflex al unor transformări mai profunde, deși, poate, nu chiar atît de evidente. Astfel, în domeniul uneltelor de producție perfecționarea se face mult mai lent, dar, odată petrecută o schimbare, aceasta antrenează după sine și alte transformări, permițînd cercetătorilor să delimiteze mai ușor și mai clar etapele de evoluție istorică.

Cultura Criș, încă incomplet cunoscută și studiată pe teritoriul țării noastre, nu permite în momentul de față să i se stabilească, în mod absolut cert, etapele de evoluție, influențele pe care le-a suferit și mai ales pe care le-a transmis, stabilit fiind doar rolul important pe care l-a jucat în dezvoltarea ulterioară a neoliticului carpato-dunărean¹. Caracterul risipit al așezărilor, depunerile în genere subțiri, au fost tot atîția factori care au împiedicat observațiile stratigrafice

¹ M. Petrescu-Dîmbovița, *Contributions au probleme de la culture Criș en Moldavie*, în *Acta Archaeologica Acad. Sc. Hungaricae*, tom IX, 1958, fasc. 1-4, p. 53-68; E. Comșa, *La civilisation Criș sur le territoire de la R. P. Roumaine* în *Acta Archaeologica Carpathica*, tom. I, 1959, fasc. 2, p. 174-184; D. Berciu, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 38-40; idem, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, E.A., 1961, p. 21-35, idem, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, Ed. Șt., București, 1966, p. 66-74; N. Vlăssă, *Cultura Criș în Transilvania*, în *AMN.*, III, 1966, p. 9-48; V. Teodorescu, *Cultura Criș în centrul Munteniei*, în *SCIV*, XIV, 2, 1963, p. 251-274; Gh. Lazarovici, *Cultura Criș în Banat*, în *AMN.*, VI, 1969, p. 3-26.

mai ample și cu caracter generalizant asupra culturii Criș². Momentele diferite de apariție a acestei culturi în regiunile țării noastre, căile multiple de răspindire, legăturile mai strinse, fie cu aria Starčevo, fie cu aria Körös-Criș, contactele ulterioare mai puternice, fie cu fondul sudic Vinča, fie cu fondul central-european — toate acestea au făcut ca, în cadrul aspectului unitar al acestui complex, să se ivească, odată cu înmulțirea cercetărilor, o serie de aspecte particulare. Punerea lor în corelație, pentru înregistrarea tabloului dezvoltării istorice din perioada neoliticului timpuriu din diferite regiuni ale țării noastre, întâmpină, însă, numeroase dificultăți, tocmai datorită lipsei unor observații stratigrafice complexe și revelatoare. Cu atât mai importante devin în acest caz observațiile de ordin tipologic asupra unor categorii sugestive de obiecte. Elementul cel mai exploatat de istorici a fost și în acest caz ceramica, însă, dat fiind caracterul general-primitiv al speciei groșiere, ca și absența speciei pictate din unele așezări³ sau diferențele puțin concludente ale acestei specii, este dificil să se stabilească, numai cu ajutorul ceramicii, criterii precise pentru delimitarea unor perioade în cadrul culturii Criș. Același inconvenient îl reprezintă pentru cultura Criș și uneltele de producție, care sînt de asemenea la un nivel destul de primitiv și prea puțin diferențiate. Astfel, uneltele de silex continuă masiv tradițiile microlitismului epipaleolitic⁴, iar cele de piatră preferă roca moale, mai ușor prelucrabilă cu metodele rudimentare de șlefuire, specifice epocii⁵. De asemenea era considerat ca axiomă

2 Unele date stratigrafice obținute pînă-n prezent indică totuși mai mult o evoluție locală, neputîndu-se face însă generalizări pentru toată aria Criș. Conf., D. Berciu, *Contribuții...* 1961, p. 29-32 (pt. Verbița); E. Zaharia, *Considerații despre cultura Criș, pe baza sondajelor de la Leț*, în SCIV, 1, 1964, p. 19-45; D. Berciu, *Zorile...*, p. 71 (pt. Valea Râii); E. Popușoi, *Cîteva date privind săpăturile arheologice din așezarea neolitică de tip Criș de la Stroe Belșescu-Bîrlad*, în Rev. Muz., II, 1965, nr. special, p. 412-413; V. Boroneanț, *La civilisation de Cuina Turcului, în Actes du VII-e Congr. Inter. Sc. Pré - et Protohist.*, Praga, 1966, p. 407-411; N. Vlăssă, *Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criș în România (I)*, în AMN., IX, 1972, p. 7-28 (pt. Gura Baciului — Cluj); N. Ursulescu, *Așezările omenești de pe teritoriul Sucevei pînă în secolul al VI-lea e. n.*, în *Studii și materiale, Istorie, Suceava*, 1973, p. 48-50 (vezi mai jos și nota 16 din prezentul articol).

3 De ex., în nivelul al II-lea de la Verbița (D. Berciu, *Contribuții...* p. 30) sau în așezările Criș din nordul Moldovei, din dreapta Siretului: Grumăzești — jud. Neamț (inf. S. Marinescu-Bîlcu), Suceava, Probota, Ipotești, Solca și Călinești — Enache — jud. Suceava (cercetări personale; v. N. Ursulescu, *Neoliticul timpuriu pe teritoriul Sucevei*, în *Lucrări științifice ale cadrelor didactice. Inst. pedag. de 3 ani, Suceava*, 1970, p. 259).

4 Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României, EA.*, București, 1970, p. 37.

5 Incercarea lui E. Comșa (*Unele probleme ale culturii Criș*, în *Aluta, Sf. Gheorghe*, 1970, p. 39-40) de a deosebi două faze (Glăvăneștii Vechi și Valea Lupului), în evoluția culturală Criș din părțile răsăritene ale țării noastre nu ni se pare aplicabilă pretutindeni în această zonă, mai ales pentru diferențierea pe care autorul o face în privința topoarelor calapod (specifice fazei mai vechi, Glăvăneștii Vechi) și a topoarelor plate, trapezoidale (specifice fazei mai noi, Valea Lupului). În grupul de așezări Criș, studiate în județul Suceava (v. nota 3), care, prin celelalte caracteristici, se apropie tocmai de faza mai nouă, Valea Lupului, se remarcă din contră predominarea evidentă a topoarelor de formă calapod (care, după E. Comșa, ar trebui să fie specifice fazei anterioare, Glăvăneștii Vechi).

faptul că topoarele în această perioadă erau neperforate⁶ (tot datorită acelorași cunoștințe tehnologice reduse) și că perforarea pietrei apare de abia în neoliticul mijlociu⁷.

Descoperirea în ultima perioadă de timp a unor topoare de piatră perforate, ca și a altor categorii de unelte perforate, în diferite așezări ale culturii Criș, necesită o abordare mai atentă a acestui aspect, din care considerăm că se pot extrage concluzii interesante, mai ales în legătură cu fazele finale de evoluție ale acestei culturi.

Problema respectivă nu a fost abordată pînă în prezent la nivel de generalizare, fiind semnalată doar sub forma unor simple note informative în cadrul unor rapoarte de cercetare sau a unor articole cu tematică tangențială. De asemenea unele dintre descoperirile de acest fel sînt încă inedite. Înainte de a trece la discutarea implicațiilor pe care le ridică problema topoarelor perforate în cadrul culturii Criș, vom prezenta (în ordine alfabetică) o listă a descoperirilor de acest fel (fig. 1), pe care le cunoaștem pînă-n momentul de față (patru localități)⁸.

1. *Balș*⁹ (com. suburbană a orașului Tg. Frumos, jud. Iași).

În așezarea Criș din punctul „Valea Părului”, de pe teritoriul acestui sat, s-au descoperit, între alte materiale, un topor perforat și o măciucă perforată, cu ocazia sondajului efectuat aici în 1965 de cercetătoarea Eugenia Popușoi, în cadrul șantierului arheologic Cucuteni-Băiceni. Așezarea se află pe o terasă inferioară a pîrului Balș, înclinată de la est spre vest, în apropiere de confluența cu râul Recea. S-a găsit un singur nivel de locuire, gros de circa 10 cm., corespunzător singurei locuințe dezvelite în acest sondaj. În partea de sud a locuinței, la 3,20 m de vatră, s-a descoperit un complex rectangular de pietre arse, pe care se afla un idol antropomorf întreg, un alt fragment de idol și două topoare, dintre care unul în formă de calapod, iar altul perforat. Toporul perforat se păstrează fragmentar, rupt încă din vechime, la jumătate, în dreptul găurii (fig. 2/1). Este confecționat dintr-o rocă moale, marnă de culoare vinărie, care clivează ușor. Face parte din tipul „teslă”, avînd axa găurii perpendiculară pe cea a tăișului. În starea actuală are 6 cm lungime, 5,5 cm lățime spre tăiș, o grosime maximă

6 Cităm doar cea mai recentă sinteză asupra culturii Starcevo-Criș din România, în Jan Filip, *Manuel encyclopédique des préhistoire et protohistoire européennes*, în vol. II, Praga, 1969, p. 1366. Mai recent (SCIV, tom. 23, 1972, nr. 2, p. 250), E. Comșa, menționează că primele unelte de piatră perforate datează de la sfîrșitul perioadei timpurii a neoliticului, fără a aduce însă alte precizări.

7 D. Berciu, în *Istoria României*, vol. I, p. 44; Idem, *Zorile...*, p. 102.

8 Pornind de la informația dată de Gh. Lazarovici, *art. cit.*, în AMN., VI, p. 6, nota 29), am considerat inițial că și descoperirile de la Caransebeș — Balta Sărată s-ar putea include în această categorie, însă precizări ulterioare, mult mai ample, au arătat că aici nu este vorba decît despre o locuire posterioară, din etapa Vinča — B (Cf. Sever Dumitrașcu, *Două așezări ale culturii Turdaș*, în: *Lucrări științifice*, Oradea, seria B, 1969, p. 517; Liviu Groza, *Așezarea neolitică de la Balta Sărată*, în *Banatica*, Reșița, 1971, p. 61 și urm.).

9 Eugenia Popușoi, *Sondajul arheologic de la „Valea Părului” — Balș, Iași*, ms. în curs de apariție la Arh. Mold.). Pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție materialul inedit, precum și unele informații suplimentare, aducem și pe această cale mulțumirile noastre tov. E. Popușoi.

de 1,2 cm. Perforația are diametrul de 2 cm și este conică. Faptul că a fost găsit lângă construcția de cult, ca și natura moale a rocii, o determină pe autoarea descoperirii să-l considere drept o piesă votivă, fără un rol funcțional.

Tot în locuința dezvelită în 1965 a fost găsită și o măciucă, ruptă de asemenea la jumătate în dreptul perforației (Muzeul Birlad, inv. nr. 895; fig. 2/2). Măciuca este de formă sferoidală, confecționată dintr-o rocă dură, de culoare albă (cuartit) și perforată central.

Pe baza indicilor rezultați din săpătură, mai ales a ceramicii, autoarea încadrează așezarea de la Balș „într-o etapă târzie a culturii Criș”, eventual în a treia fază de dezvoltare a acestei culturi pe teritoriul Moldovei¹⁰.

2. Ostrovul Golu (sau Ostrovu Banului, jud. Mehedinți).

Pe această insulă de pe Dunăre, din zona Porților de Fier, s-a descoperit o îndelungată locuire Criș, cu mai multe nivele.¹¹

În așezarea din centrul insulei, cercetată de către P. Roman, la aceeași adâncime (1,5 m), dar în puncte diferite, s-au găsit: o măciucă¹² și un topor¹³, ambele perforate. Așezarea se plasează cronologic în cea mai târzie fază de locuire Criș din zonă, materialele ei împletindu-se cu primele manifestări ale culturii Vinča¹⁴. Alte date tipologice despre piesele descoperite nu cunoaștem.

3. Suceava

În punctul „Platoul cimitirului”, din apropierea Cetății de Scaun, s-a descoperit o așezare Criș de înălțime (platoul pe care se află are 380 m)¹⁵. În ultimele campanii de cercetări am surprins aici trei etape de locuire în cadrul acestei așezări¹⁶. Între materialele locuinței nr. 5, din a treia etapă de locuire, am descoperit un fragment de topor perfo-

10 *Ibidem*; idem, *art. cit.*, în *Rev. Muz.*, nr. special, an II, 1965, p. 413.

11 Gh. Lazarovici, *art. cit.*, p. 5 (nr. 19-20) și p. 6, notele 15, 28-30. C. S. Nicolăescu-Plopșor, în *Comunicări*, seria Arheologie, IV, Craiova, 1968, p. 23-26.

12 Măciuca s-a găsit în sectorul A, secț. XII, la adâncimea de 1,5 m (cf. Gh. Lazarovici, *art. cit.*, p. 5).

13 Toporul s-a găsit în sectorul B, secț. III, la adâncimea de 1,5 m (cf. Gh. Lazarovici, *art. cit.*, p. 5).

14 V. Boroneanț, *Neoliticul timpuriu în zona Porților de Fier*, în *Comunicări*, seria Arheologie, VII, Craiova, 1968, p. 8.

15 N. Ursulescu, *art. cit.*, în *Lucrări științifice*, Suceava, vol. I, 1970, p. 257-263.

16 În anul 1970, am descoperit un complex, format dintr-o locuință de suprafață (nr. 5), care suprapunea o groapă Criș (nr. 1), cu două faze de umplere.

În anul 1971, pe un mic platou, cu o poziție mai joasă, din preajma așezării, am sectionat o groapă (nr. 2), adâncă de circa 1,80 m față de nivelul antic și de circa 2,40 față de solul actual. Constatările stratigrafice au relevat că umplerea gropii s-a produs în trei etape: primul nivel, inferior, este gros de circa 0,40 m, al doilea de circa 0,80 m, iar cel de-al treilea de circa 0,60 m. În toate trei nivelurile s-au găsit urme sporadice de ceramică Criș, ceea ce ne-a determinat să atribuim groapa purtătorilor acestei culturi, care au săpat-o, mai mult ca sigur, pentru scoaterea lutului. Deci, în două situații stratigrafice s-a dovedit existența a trei etape de locuire în stațiunea Criș de la Suceava — „Platoul cimitirului”.

rat, rupt pe jumătate în dreptul perforației. Toporul este făcut dintr-o rocă mai dură (șist), de culoare verzuie-cenușie. Forma sa este de calapod tipic. După dispunerea perforației face parte din tipul „teslă”, avînd axul orificiului de introducere a cozii perpendicular pe axul tășului. Lungimea toporului, în starea actuală, este de 9 cm, în vechime avînd probabil 13-15 cm. Lățimea este de 5,5 cm, iar grosimea în dreptul perforației este de circa 3 cm. Silueta toporului este zveltă. Perforația este de formă conică, pentru o mai bună fixare a cozii, avînd diametrul de 3,1 cm în partea mai largă și 2,6 cm în partea mai îngustă. Coadă se introducea de pe partea plană și răspundea pe partea convexă (fig. 2/3). Trebuie să menționăm că în această așezare se mai găsisse anterior, în locuința 1, — o piatră de formă paralelipipedică, cu colțurile rotunjite, avînd în centru un început de perforare, dar forma ei brută nu ne-a permis în acel moment s-o considerăm ca atare. Actualmente, putem însă afirma că era vorba tot de un topor perforat, de tip „teslă”, în curs de prelucrare.

Așezarea am datat-o într-o fază foarte tîrzie de evoluție a culturii Criș¹⁷.

4. Valea Răii (jud. Vîlcea).

Așezarea Criș se află la 5 km sud-est de Rm. Vîlcea, pe o terasă aluvionară a Pîriului Sărat, cu o largă deschidere spre lunca Oltului¹⁸. Aici s-au descoperit întîmplător, în 1961, la 3 m adîncime, mai multe resturi de locuire Criș, printre care și un topor de piatră perforat. Toporul a fost lucrat dintr-o rocă moale și este tot de tipul „teslă”, cu gaura de formă conică, cu axul perpendicular cu cel al tășului. De asemenea este rupt în dreptul perforației¹⁹ (fig. 2/4). Săpăturile sistematice întreprinse aici, sub conducerea prof. D. Berciu, în urma acestor descoperiri, au dus la sesizarea a două niveluri de locuire Criș²⁰. Deși nu cunoaștem din care strat a putut să provină piesa, existența celor două niveluri este un indiciu că și aici locuirea Criș a existat pînă într-o fază mai tîrzie.

După enumerarea descoperirilor de topoare perforate din cadrul culturii Criș, de pe teritoriul țării noastre, vom încerca să desprindem cîteva concluzii în legătură cu aceste unelte.

Constatăm, întîii, că în toate cele patru cazuri semnalate avem de-a face cu descoperiri absolut sigure din perioada culturii Criș. Locurile unde s-au făcut descoperirile sînt așezări tipice pentru cultura Criș în două cazuri pe terase inferioare (Balș și Valea Răii), într-un caz pe

¹⁷ N. Ursulescu, *art. cit.*, p. 261.

¹⁸ Gh. I. Petre-Govora, *Dovezi de locuit neolitică în jud. Vîlcea*, în *Rev. Muz.*, nr. 2, 1969, p. 154.

¹⁹ Ibidem, p. 157, fig. 2/3.

²⁰ D. Berciu, *Zorile...*, p. 71

înălțime (Suceava), iar în altul pe o insulă (Ostrovu Banului), în orice caz toate în apropierea apelor²¹.

Dintre piesele perforate găsite în aceste așezări cunoaștem amănunte doar în legătură cu trei (Balș, Suceava, Valea Râii), asupra cărora vom face considerații de ordin tipologic. Două sînt lucrate din rocă moale, iar unul (Suceava) din rocă dură. De asemenea este lucrată din rocă dură și măciuca de la Balș, ca și toporul neterminat de la Suceava. Înseamnă că deja cunoștințele tehnologice atinseseră un oarecare grad de dezvoltare, deoarece se trecuse de la prelucrarea rocilor puțin dure la cele dure. La această concluzie ne duce și perforarea de factură superioară, în formă conică, ceea ce asigură o mai bună fixare a cozii.

Această întrebuintare a rocilor mai dure ar putea fi pusă și în legătură cu necesitatea creșterii rezistenței toporului, în momentul apariției unui gol în partea sa centrală. E cunoscut că majoritatea topoarelor perforate din cadrul culturii Criș sînt prelucrate din roci moi²². Or, în cazul trecerii la perforare s-a constatat, probabil, de către purtătorii culturii Criș, că roca moale, ușor de șlefuit și destul de rezistentă în condițiile în care prinderea cozii se făcea în afară, nu mai prezenta însă deloc rezistență în momentul în care coada se introducea în centrul piesei. Topoarele perforate aflate pînă în prezent arată o căutare din partea locuitorilor Criș pentru găsirea unei soluții optime.

Astfel, în cazul toporului de la Balș se remarcă dimensiunile mici ale orificiului (2 cm) față de lățimea piesei (4,5 cm). Constatarea e valabilă și în cazul măciucii din aceeași localitate: 1,2 cm diametrul orificiului față de 5,8 cm diametrul măciucii. Bineînțeles că în aceste cazuri, deși creștea rezistența piesei în dreptul orificiului, totuși scădea rezistența cozii (firește, mai subțire) și care, la o izbire mai puternică, se putea rupe foarte ușor.

Toporul de la Valea Râii încearcă să înlăture deficiența rezistenței mici a cozii, prin lărgirea orificiului, dar aceasta va avea drept efect slăbirea rezistenței piesei în dreptul găurii și, în cele din urmă, provoacă ruperea sa.

În fine, toporul de la Suceava se realizează în rocă dură, pentru a crește rezistența față de piesele făcute din rocă moale. Dar, se pare că nici această soluție nu a fost cea indicată, pentru că, în cele din urmă, toate piesele s-au rupt tocmai în dreptul perforației.

Este clar că locuitorii din perioada Criș se aflau doar la începutul creerii tipului de topor perforat. Soluția se va afla mai tirziu, prin renunțarea la tipul „teslă” și trecerea la toporul al cărui ax de perforație era paralel cu cel al tăișului. În felul acesta presiunea cozii nu se mai exercita pe părțile laterale (ducînd inevitabil la ruperea lor), ci de sus în jos, mărindu-se astfel chiar și puterea de lovire a toporului. Dar, trecerea la acest tip nu s-a putut face din toporul calapod sau plat, ci din tipul vălătuc (Walzenbeil), prin îngroșarea părților laterale,

21 E. Comșa, *art. cit.*, în *Acta Arch. Carp.*, tom I, p. 175.

22 Idem, *SCIV*, 23, 2, 1972, p. 249.

pentru a permite perforarea la mijloc. Tehnica aceasta se va realiza însă mai târziu, în neoliticul mijlociu.

O altă problemă se pune în legătură cu condițiile, influențele care au dus la apariția în cultura Criș a acestui tip superior de unealtă, care a avut o însemnată contribuție la dezvoltarea generală a forțelor de producție în neolitic.

S-a stabilit în mod cert că avantajele perforării uneltelor, pentru creșterea eficienței lor, prin introducerea cozilor, erau cunoscute oamenilor încă din epipaleolitic. Lucrul acesta este valabil atât pentru teritoriul țării noastre²³, cât și pentru alte zone²⁴. Dar, se perforau, de preferință, doar materiale slabe, în special unelte de corn și os, piatră perforată fiind cu totul o excepție. În cadrul culturii Maglemose se întâlnește chiar și practica de a introduce toporul de rocă dură într-un minier de corn perforat²⁵, la fel ca și la Hacilar²⁶.

Introducerea șlefuirii pietrei a însemnat un progres, care înlătura, pentru moment, necesitatea găsirii tehnologiei de perforare a pietrei. Cu timpul, însă, și topoarele la care prinderea cozii se făcea în exterior au devenit perimate, impunându-se necesitatea introducerii cozii în partea centrală a piesei.

În general, în neoliticul timpuriu din Europa sud-estică și centrală nu se întrebuintau topoarele perforate. În cadrul complexului Starčevo-Karanovo, din sudul teritoriului României și strâns înrudit cu Crișul de la noi, topoarele perforate apar tot în ultimele faze de evoluție. Însă, nici în aceste teritorii nu s-au făcut studii speciale asupra condițiilor de apariție a unor astfel de piese. În aria Starčevo o astfel de piesă s-a găsit chiar în așezarea eponimă, pe dealul Grad, în stratul cel mai nou, alături de măciuci de piatră²⁷. În Bulgaria o descoperire de acest fel s-a făcut în stratul al doilea al așezării de la Karanovo, adică spre sfârșitul evoluției complexului Karanovo-Kremikovci²⁸.

Mai spre sud, în nordul Greciei, în cadrul culturii Sesklo, de asemenea contemporană cu complexul Starčevo-Criș, se semnalează topoare perforate tot incidental, în fazele timpurii, dar de un tip mai evoluat, cu orificiul cozii paralel cu tăișul²⁹.

În aria Körös, din Ungaria, perforarea este de asemenea un fenomen foarte rar, care apare tot numai pe formele de topoare specifice culturii Criș³⁰.

23 Al. Păunescu, *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului — Dubova*, în SCIV, 1/1970, p. 3-49; M. Davidescu, V. Boroneanț, *Descoperirile arheologice de la Șcheia Cladovei — Tr. Severin*, (în curs de apariție).

24 Alojs Benac, *Studije o kamenom i bakarnom dobu u sjevero — zapadnom Balkanu*, Sarajevo, 1964, pl. IV/1; D. Berciu, *La izvoarele istoriei*, p. 151, fig. 13/3.4.

25 D. Berciu, *La izvoarele istoriei*, fig. 13/3.

26 J. Mellaart, *Excavations at Hacilar*, vol. I, Edinburg, 1970, p. 158, fig. 171 și pl. CXV/e.

27 D. Garasanin, *Starčevačka kultura*, Belgrad, 1954, p. 158, 165.

28 Kr. Miliatov, *Arheologia bulgară în ultimii 10 ani*, în SCIV, VII, 1-2 1956, p. 210-211.

29 F. Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, Stuttgart, 1965, p. 76, fig. 11/4; V. G. Childe, *L'aube de la civilisation européenne*, Paris, 1949, p. 118.

30 Ida Bognár-Kutzián, *A Körös — kultúra*, 1944, p. 86.

În Europa centrală, unde domina cultura ceramicii liniare, topoarele perforate nu sînt cunoscute în neoliticul timpuriu, ele apărînd doar în cel recent ³¹.

În răsăritul țării noastre, perforarea se aplică la început tot numai materialelor moi, din corn și steatit. În cadrul culturii bugo-nistriene, contemporană în parte cu cultura Criș ³², în ultimele ei faze de evoluție, apare și toporul perforat de tip „teslă”, în așezarea de la Melnicinaia Crucea, pe Bugul Sudic ³³.

Avînd în vedere răspîndirea incidentală a topoarelor de piatră perforate și pe teritoriile din preajma țării noastre, ca și plasarea lor tot în faze tirzii, contemporane cu sfîrșitul culturii Criș sau chiar posteroare acestui moment, putem concluziona că trecerea la noul tip de unealtă se face pe un spațiu larg din Europa centrală și sud-estică, sub influența unor noi factori de care este legat și sfîrșitul acestor prime culturi neolitice. Or, fenomenul care domină această perioadă istorică este venirea dinspre sud-est a celui de al doilea val sudic, care a condus, în final, la formarea culturii Vinča și a complexelor culturale înrudite cu ea. O serie de progrese se constată acum în toate domeniile și printre acestea credem că se poate număra și apariția topoarelor perforate. În acest sens considerăm foarte valoroasă și edificatoare observația de la Ostrovul Golului, unde materialele din ultima fază de evoluție a culturii Criș, în care s-au găsit piesele perforate, se împleteau cu materiale vinčene timpurii. Și alte materiale, găsite chiar în așezările de care ne-am ocupat, arată puternice afinități cu zonele sudice. Așa ar putea fi secera cu mîner de corn și dinți de silex, descoperită în 1963 la Valea Răii, care își găsește analogii spre zona Karanovo, a Anatoliei și Asiei Anterioare ³⁴.

O indicație asupra direcției sudice de pătrundere a topoarelor perforate ar putea s-o furnizeze și amplasarea descoperirilor de pînă acum, toate în spațiul extracarpatic (fig. 1). Bineînțeles, aceasta ar putea să se datoreze și întîmplării, fiind posibil ca și în spațiul intercarpatic să se facă în viitor astfel de descoperiri.

Deosebit de valoroasă, pentru susținerea influenței Vinča în apariția unor modificări evidente în repertoriul material al culturii Criș, ni se pare părerea enunțată de D. Berciu ³⁵, reluată și amplificată apoi de alți cercetători ³⁶, potrivit căreia a existat o simultaneitate între zone cuprinse deja în arealul Vinča și zone limitrofe acesteia, în care, pentru o perioadă de timp, au mai supraviețuit așezările culturii Criș, primind unele înfrîuriri vinčene. Acesta este de fapt și cazul cu toate

31 B. Soudsky, *Bylany*, Praga, 1966, p. 80 și fig. XIV.

32 E. Comșa, *Unele date privind raporturile dintre culturile neolitice timpurii din estul României cu cele din sud-vestul U.R.S.S.*, în *SCIV*, 22, 3, 1971, p. 382.

33 V. N. Danilenko, *Neolit Ukraini*, Kiev, 1969, p. 108, fig. 75.

34 D. Berciu, *Zorile*..., p. 72.

35 Idem, *Contribuții*..., 1961, p. 33.

36 Vl. Dumitrescu, în *Bulletin d'archéologie sud-est européenne*, București, I, 1969, p. 85-86; E. Comșa, art. cit., în *Aluta*, 1970, p. 39 și nota 27; Gh. Lazarovici, *Diluziunea unor civilizații neolitice în regiunea Dunării de Jos*, în *Pontica*, IV, 1971, p. 32.

cele patru topoare perforate, găsite în așezări situate fie în locuri mai izolate (Ostrovul Golu și Valea Răii), fie în zone mai îndepărtate (Balș și Suceava), unde vinčienii au pătruns mai greu sau deloc.

Considerăm, însă, că nu trebuie să excludem și o altă posibilitate în legătură cu apariția topoarelor perforate în cadrul culturii Criș, și anume că originea lor s-ar putea căuta în mediul local. Pentru această ipoteză ar pleda faptul că nu s-a găsit un tip unic de topor perforat, între piesele descoperite pînă în prezent existînd deosebiri notabile. Este greu să presupunem că au pătruns din afară mai multe tipuri simultan. De aceea înclinăm mai curînd spre explicația că aceste piese au fost create în mod independent, de diferite comunități Criș, cunoscută fiind doar tehnica generală de perforare.

Rămîne să stabilim ce anume a determinat introducerea noii tehnici. Este evident, de la început, că prin aceasta se urmărea o sporire, în procesul producției, a eficienței uneltei respective, adică a toporului, în legătură cu principala sa folosire (pentru care credem că nu există dubii): tăierea lemnului. Avînd în vedere că ocupația principală a purtătorilor culturii Criș o constituia cultivarea plantelor, rezultă că necesitatea de tăiere sporită a lemnului trebuie pusă în legătură cu defrișarea pădurilor, în scopul dobîndirii unor noi terenuri agricole. Ce putea, însă, determina în finalul culturii Criș, apariția acestei necesități de defrișări sporite? Am putea răspunde, în primul moment, că este vorba de o creștere demografică și, deci, de necesitatea unor cantități mărite de produse. Dar cultura Criș, în evoluția ei, n-a cunoscut o înflorire atît de spectaculoasă, încît să fie urmată de o explozie demografică, ce să impulsioneze atît de evident nivelul de dezvoltare al uneltelor de producție. Am putea să ne mai gîndim și la o agricultură de tip ciclic, precum în cazul culturii ceramicii liniare³⁷, dar trebuie să ținem seama că trecuse suficient timp în evoluția culturii Criș, pentru ca respectivele comunități să-și fi creat, în cazul în care practicau agricultura ciclică³⁸, zonele necesare rotației periodice. Rămîne să analizăm o altă cauză, pe care o considerăm cea mai plauzibilă, și anume că la un moment dat, în etapele sale finale de evoluție, populația culturii Criș s-a văzut cu teritoriul mult micșorat, datorită presiunii tot mai accentuate ce se resimțea acum, atît dinspre sud (din partea populației celui de al doilea val sudic), cît și dinspre nord (din partea purtătorilor culturii ceramice liniare). În aceste condiții, probabil că purtătorii culturii Criș au fost siliți să-și părăsească vechile locuri și să se așeze în altele mai ferite³⁹. Însă, aici, conform caracterului economiei lor, se vor strădui să dobîndească noi terenuri agri-

37 B. Soudsky, *Agriculture cyclique et chronologie du néolithique moyen*, în *Actes du VII-e Congrès Int. des Sc. Préh. et Protoh.*, Praga, vol. I, 1970, p. 417-422.

38 Unele observații în acest sens le-am putut face în cadrul așezărilor Criș de la Suceava și Ipotești (Suceava), urmînd ca ele să mai fie verificate.

39 Este semnificativ să arătăm aici că toate cele 14 puncte cu descoperiri Criș, pe care le cunoaștem pînă-n prezent în județul Suceava, nu sînt amplasate pe văile rîurilor principale (Siret, Suceava, Moldova), ci pe văile mai ferite ale unor mici afluenți ai acestor rîuri.

cole prin defrişare. Considerăm că acesta a fost motivul care i-a îndemnat să încerce o perfecţionare a principalei unelte de producţie — toporul, în sensul sporirii puterii sale de lovire.

În concluzie, considerăm că grupul de aşezări citate, în care apar topoarele perforate, s-ar putea încadra într-un orizont final al culturii Criş, pe care îl putem denumi „*orizontul topoarelor perforate timpurii*”, avînd în vedere noul element cultural, care se răspîndeşte într-o mare parte a arealului culturii Criş şi care anunţă trecerea la un nou moment în dezvoltarea forţelor de producţie în perioada neolitică.

La această delimitare se pot adăuga şi o serie de observaţii asupra ceramicii, între care de primă importanţă considerăm prezenţa masivă a nisipului şi pietricelelor, ca degresant, în pasta vaselor din această perioadă tîrzie, precum şi lipsa cvasi-totală a picturii sau folosirea numai a picturii de calitate inferioară, cu negru direct pe fondul roşu al vasului. Ceramica acestui orizont corespunde, în cea mai mare parte, pentru zona de est a arealului Criş, cu ceramica încadrată de Eugen Comşa în faza a doua, Valea Lupului⁴⁰.

Astfel, considerăm că acest element din cadrul culturii Criş, puţin studiat pînă în prezent (topoarele perforate), constituie un nou indiciu pentru încadrarea cronologică a manifestărilor Criş finale. Bineînţeles că această primă sinteză va putea fi lărgită în cazul descoperirii unor noi piese de acest tip, ceea ce va permite noi observaţii de ordin tipologic şi cronologic.

LÖCHBEILE DER CRIŞ-KULTUR AUS RUMÄNIEN

— Zusammenfassung —

Der Aufsatz beabsichtigt, den historischen und chronologischen Wert eines weniger bekannten Elementes der Materialkultur später Phasen der Criş-Kultur: die ersten Löchbeile (mit Bohrung zum Einführen des Handgriffes) hervorzuheben. Nach der Aufzählung der vier Funde dieser Art, die bisher mit Sicherheit bekannt sind (Balş, Suceava, Ostrovul Golu, Valea Răii), folgen Betrachtungen typologischer Art, woraus sich ergibt daß die Träger der Criş-Kultur erst am Anfang dieser Bohrtechnik waren und die optimale Lösung suchten (die bisherigen Funde weisen große Unterschiede auf).

Was den Ursprung des Einfalls anbetrifft, den Stein durchzubohren, bringt sie der Verfasser mit der zweiten südlichen Welle in Verbindung, die am Ende der Entwicklung des Komplexes Starčevo-Criş auftritt, unterstreicht aber, daß die Löchbeile an Ort und Stelle angefertigt wurden. Dafür plädiert die Tatsache, daß kein einheitlicher Typ von Löchbeil gefunden wurde, wobei zwischen den vorhandenen Typen große Unterschiede bestehen. Es ist schwer vorauszusetzen, daß mehrere Typen simultan von außen eingedragen seien.

Die Durchführung der neuen Bohrtechnik wird durch die Notwendigkeit massiver Rodungen zwecks der Erhaltung von Ackerboden erklärt, infolge der Tatsache, daß die Bevölkering immer mehr nach solchen Zonen zog, die dem Druck der Stämme der zweiten südlichen Welle einerseits und der Stämme der mitteleuropäischen Kultur der Bandkeramik anderseits weniger ausgesetzt wurden.

Der Verfasser ist der Ansicht, daß die Ansiedlungen, in denen die Löchbeile auftreten, in einen Endhorizont der Criş-Kultur, den sogenannten „Horizont der frühen Löchbeile“, eingeschlossen werden können.

⁴⁰ E. Comşa, *art. cit.*, în *Aluta*, 1970, p. 39-40.

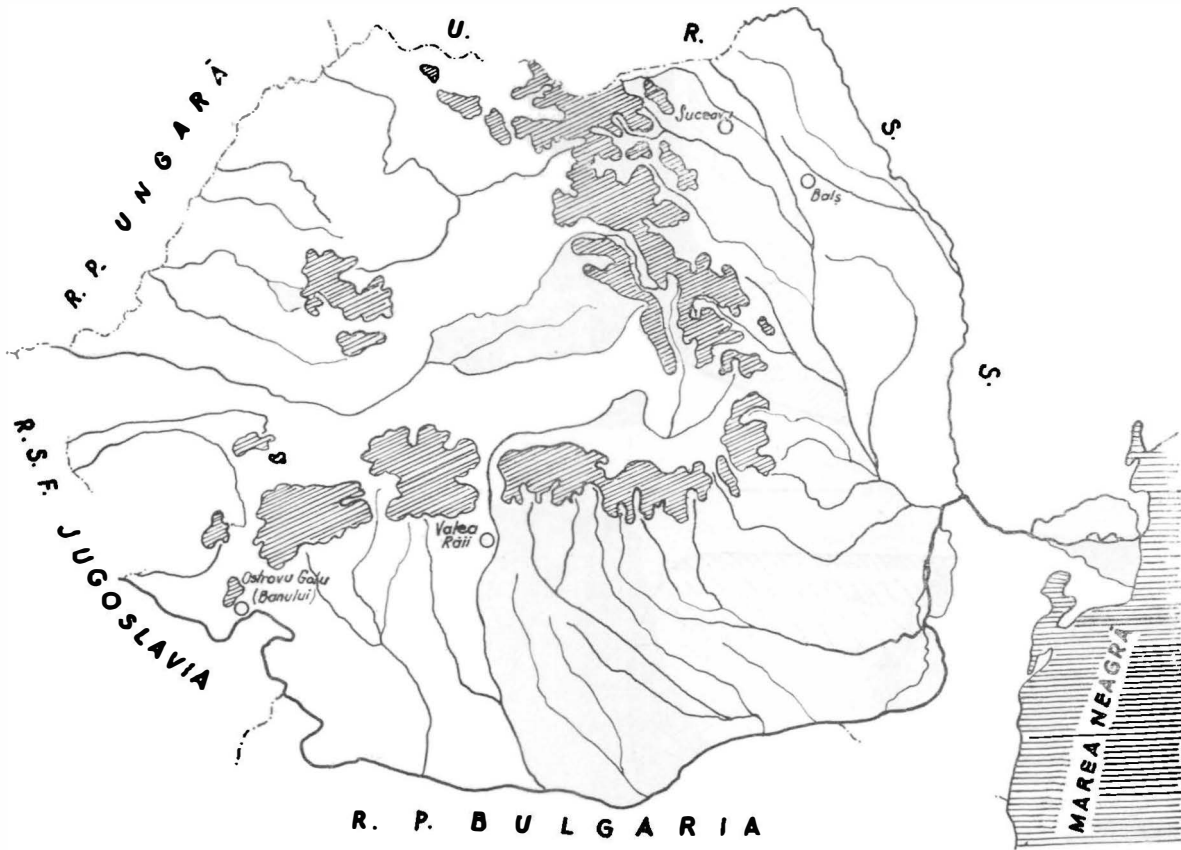

Fig. 1. — Harta localităților unde s-au descoperit topoare perforate în cultura Cris.

Abb. 1. — Fundkarte der Lochbeile (Cris-Kultur) aus Rumänien

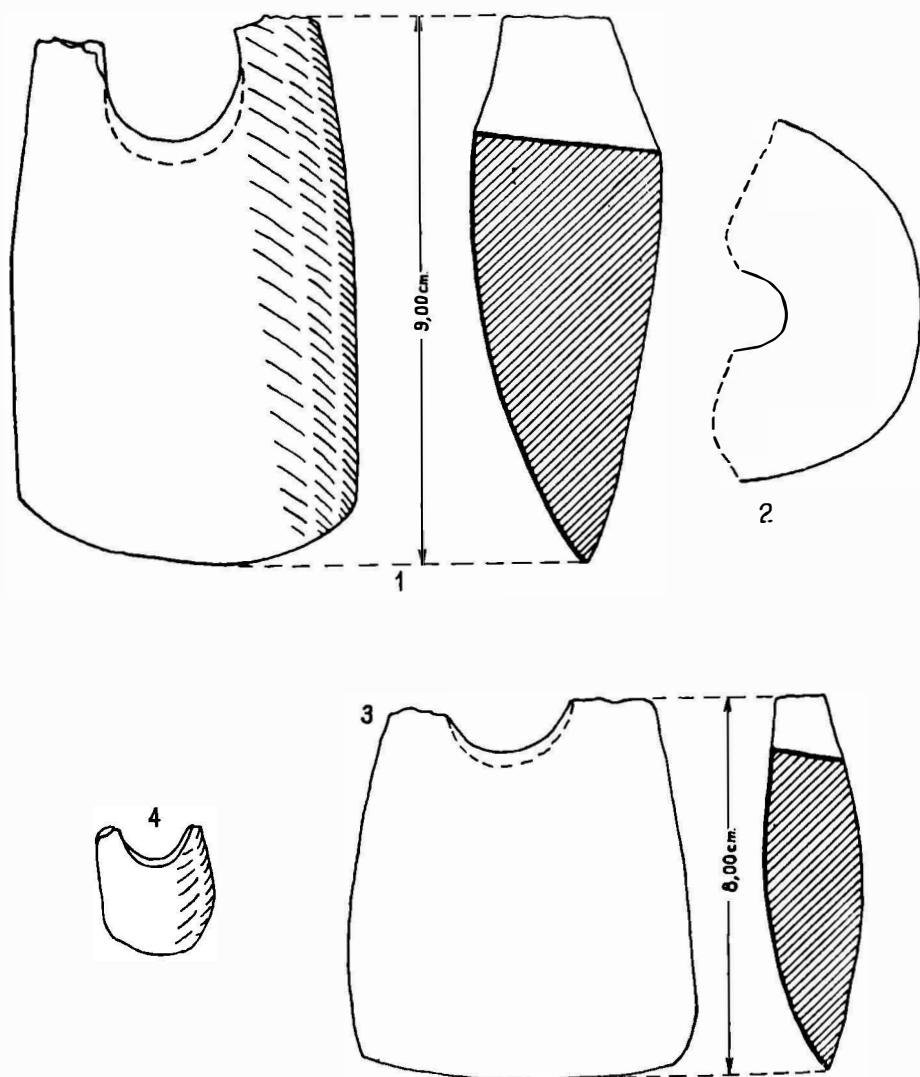

Fig. 2. — Unelte perforate din cultura Criș.

Abb. 2 — Durchbohrte Werkzeuge (Criș-Kultur) aus Rumänien